

Πτυχές τῆς ἱστορίας καὶ τῆς θεολογίας
τοῦ κειμένου τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς Ἁγίας
καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας
«Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας
ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ»

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗ*

Εἰσαγωγή

Εἶχα τὴν τύχη νὰ συμμετάσχω μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ συνεργάτου τῆς Γραμματείας ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὶς τρεῖς συνελεύσεις τῆς Εἰδικῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς (Ὀκτώβριος 2014 καὶ Φεβρουάριος καὶ Ἀπρίλιος 2015), στὴν Πέμπτη Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξο Διάσκεψη (Ὀκτώβριος 2015), καθὼς καὶ στὴ Σύναξη τῶν Προκαθημένων τοῦ Ἰανουαρίου 2016 ἐν Chambésy Γενεύης. Οἱ ἐμπειρίες ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ αὐτὴ, ἡ ἄμεση πρόσβαση στὸ ἀρχεακὸ ὑλικὸ ὀλόκληρης τῆς πορείας πρὸς τὴ Σύνοδο καὶ ἡ συνεργασία μὲ τὸν καθηγητὴ Βλάσιο Φειδᾶ, κατ' ἐξοχὴν εἰδικὸ στὸ θέμα «Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος», μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἐλπίζω ὅτι θὰ βρεῖτε ἐνδιαφέροντα αὐτὰ ποὺ θὰ ἐκθέσω ἐνώπιόν σας.

Τὸ Ὁρθόδοξο Κέντρο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στὴ Γενεύη εἶναι ὁ τόπος ὅπου, ἀπὸ τὸ 1968, συναντήθηκαν, ἐργάσθηκαν σκληρὰ, ἀγωνίστηκαν καὶ ἔδωσαν τὴν ὀρθόδοξη μαρτυρία τους ὅλοι οἱ πρωτεργάτες τῆς προετοιμασίας τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, μίας διαδικασίας μὲ ιδιαίτερες ἀπαιτήσεις στοὺς συμμετέχοντες, πολλοὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεδείχθησαν σὲ ἡγετικὲς μορφές τῶν Ἐκκλησιῶν τους.

---

* Ὁ Κωνσταντῖνος Δεληκωσταντῆς εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

Ὅποιος ἔχει συνεργασθεῖ σὲ παρόμοιες ἐπιτροπές γνωρίζει πόσο ἐπίπονη καὶ μακρὰ εἶναι ἡ διαδικασία κατάρτισης ἑνὸς κοινὰ ἀποδεκτοῦ κειμένου. Πολλές φορές, ἡ ὑποχώρηση ἀναφορικά πρὸς κάποια διατύπωση σώζει ὀλόκληρη συνεδρία, ὀλόκληρο τὸ κείμενο ἢ ἀκόμη καὶ τὴ συνέλευση.

Αὐτὸς ποὺ θὰ πάρει τὰ κείμενα τῆς Συνόδου στὰ χέρια του, χωρὶς νὰ γνωρίζει πῶς διαμορφώθηκαν, τί συζητήσεις, ἀντιπαραθέσεις καὶ συμβιβαστικὲς προτάσεις προηγήθηκαν γιὰ νὰ ἐτοιμασθοῦν, εὐκολα μπορεῖ νὰ ἀδικήσει τὰ πράγματα. Προφανῶς στὸ τελικὸ κείμενο δὲν εἶναι ἀποτυπωμένη ἐμφανῶς ἡ πορεία κατάρτισής του.

Καθρέπτης τῆς προετοιμασίας τῆς Συνόδου εἶναι τὰ Πρακτικὰ τῶν συζητήσεων τῶν διαφόρων ἐπιτροπῶν καὶ διασκέψεων. Εἶναι συναρπαστικὸ νὰ μελετᾷ κάποιος τὰ Πρακτικὰ. Πραγματικὰ στὰ κείμενα αὐτὰ βρίσκεται κρυμμένος ἓνας ἀνεκτίμητος θεολογικὸς θησαυρὸς.

Οἱ Πανορθόδοξες Διασκέψεις, οἱ Διορθόδοξες Προπαρασκευαστικὲς Ἐπιτροπές, οἱ Προσυνοδικὲς Πανορθόδοξες Διασκέψεις καὶ οἱ Συνάξεις τῶν Προκαθημένων εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Ὁρθοδοξίας τὶς τελευταῖες ἕξι δεκαετίες. Εἶναι ὁ καθρέπτης τῶν διορθοδόξων σχέσεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνδο-ορθοδόξων θεολογικῶν διεργασιῶν καὶ ζυμώσεων.

Ἡ ἱστορία τοῦ κειμένου

Ἡ ἱστορία τοῦ κειμένου μας ἀρχίζει τὸ 1961. Ἡ πρώτη Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ρόδου ἐνέταξε στὸν «Κατάλογο τῶν θεμάτων τῆς μελλούσης Πανορθόδοξου Προσυνόδου», στὴν 6ῃ ἐνότητα, μὲ τίτλο «Ἡ Ὁρθοδοξία ἐν τῷ κόσμῳ» τὸ θέμα: «Συμβολὴ τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν εἰς ἐπικράτησιν τῶν χριστιανικῶν ἰδεωδῶν τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν λαῶν»¹.

Σταθμὸ στὴν πορεία προετοιμασίας τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀποτέλεσε ἡ Τετάρτη Πανορθόδοξος Διάσκεψις (Ἰούνιος 1968) στὸ Chambésy τῆς Γενεύης. Ἐδῶ ἀποφασίσθηκε:

«α. Ὅπως τεθῆ ὡς κύριος στόχος καὶ ἄμεσος ἐπιδίωξις ἡ σύγκλησις Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς κατ' Ἀνατολὰς Ἁγίας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

1. ΚΑΡΜΠΗ Ι., *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, II, Graz 1968, 985 [1083].

- β. Ὅπως πρὸς προπαρασκευὴν τῆς Συνόδου ταύτης, ἀντὶ τῆς συγκροτήσεως μιᾶς Προσυνόδου, συγκροτηθῶσι σταδιακῶς, ἀλλεπάλληλοι Προσυνοδικαὶ Πανορθόδοξοι Διασκέψεις.
- γ. Ὅπως συσταθῆ ἓξ Διορθόδοξοι Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ.
- δ. Ὅπως συσταθῆ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Γραφεῖον, ἐδρεῦον ἐν τῷ ἐν Γενεύῃ Κέντρῳ αὐτοῦ, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἔργου τῆς Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς, τῶν Προσυνοδικῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων καὶ τῆς ὅλης προπαρασκευῆς τῆς Συνόδου.
- ε. Ὅπως διὰ τῶν ὡς ἄνω Ὁργάνων τμηματικῶς ἐτοιμασθῶσι τὰ θέματα, τὰ ἀναγεγραμμένα εἰς τὸν Κατάλογον τῆς ἐν Ρόδῳ Α΄ Πανορθόδοξου Διασκέψεως, ἀφοῦ προηγουμένως γένηται ἐπὶ ἐνὸς ἐκάστου ἢ δέουσα ἐπὶ μέρους θεολογικὴ ἔρευνα καὶ προεργασία»².

Ἔργο τῆς Πρώτης Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως τοῦ Νοεμβρίου 1976 στὸ Chambésy ἦταν ἡ ἀναθεώρησις τοῦ καταλόγου θεμάτων τῆς Πρώτης Πανορθόδοξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου. Τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ καταλόγου αὐτοῦ προηγήθησαν, πρῶτον, ἡ Συνάντησις Ὁρθοδόξων Θεολόγων ἐν Chambésy (Δεκέμβριος 1972), ἡ ὁποία κατέληξε εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ὀρθοθεὶς κατάλογος τῶν θεμάτων τῆς Α΄ Πανορθόδοξου Διασκέψεως «δὲν ἀνταπεκρίνετο οὔτε εἰς τὸ κριτήριον τῆς ἐσωτερικῆς συνοχῆς, ἀλλ’ οὔτε εἰς τὰς ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας προβάλλουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οἱ καιροὶ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς»³. Ἀκολούθησε ἀνεπίσημη σύσκεψις ὁμάδος θεολόγων στὴν Ὁρθόδοξο Ἀκαδημία Κρήτης, ἡ ὁποία ἀσχολήθηκε «κυρίως μὲ τὴν κατ’ ἀρχὴν ἐπισήμανσιν τῶν καιριῶν προβλημάτων τῆς ζωῆς τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας»⁴.

Εἰς τὴν εἰσηγητικὴν ὁμιλίαν τοῦ κατὰ τὴν Διάσκεψιν, ὁ Πρόεδρος αὐτῆς Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Γέρον Χαλκηδόνας Μελίτων ἀνέφερε ὅτι, σύμφωνα μὲ πανορθόδοξο διαβούλευσις, τίθενται πρὸς συζήτησιν καὶ ἀπόφασιν τὰ ἑξῆς, σχετικὰ μὲ τὴν σύγκλησιν τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου:

1. «Ἡ σύγκλησις τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου νὰ ἐπιταχυνθῆ, μὲ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι αὕτη δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ὡς μοναδικὴ καὶ ἀποκλείουσα τὴν σύγκλησιν ἐν συνεχείᾳ καὶ ἄλλων ὁμοίων Μεγάλων Συνόδων.

2. Δ΄ Πανορθόδοξος Διάσκεψις (8-15 Ἰουνίου 1968), *Συνοδικὰ* VI, Chambésy Γενεύης 1982, 103.

3. Α΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις (21-28 Νοεμβρίου 1976), *Συνοδικὰ* II, Chambésy Γενεύης 1978, 48.

4. Ὁ.π., 49.

2. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ Σύνοδος θὰ εἶναι βραχείας διαρκείας.
3. Νὰ ἀσχοληθῆ αὕτη μὲ περιορισμένον ἀριθμὸν θεμάτων, καὶ δὴ οὐχὶ ἀμιγῶς δογματικῆς καὶ θεωρητικῆς φύσεως»⁵.

Αὐτὰ κατέστησαν ἀπαραίτητη τὴν ἀναθεώρηση τοῦ καταλόγου θεμάτων τῆς Α΄ Πανορθόδοξου Διασκέψεως τῆς Ρόδου. Κατὰ τὸν Σεβασμιώτατο Πρόεδρο, «πρώτιστον ἔργον τῆς Α΄ Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως θὰ ἔδει νὰ εἶναι ἡ κατάρτισις ἑνὸς βραχυτέρου καταλόγου θεμάτων»⁶.

Ἡ Διάσκεψις ἀποφάσισε, τελικῶς, ἡ ἡμερησία διάταξις τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου νὰ περιέχει τὰ ἀκόλουθα δέκα θέματα:⁷

1. Ὁρθόδοξος Διασπορά.
2. Τὸ Αὐτοκέφαλον καὶ ὁ τρόπος ἀνακηρύξεως αὐτοῦ.
3. Τὸ Αὐτόνομον καὶ ὁ τρόπος ἀνακηρύξεως αὐτοῦ.
4. Δίπτυχα.
5. Τὸ ζήτημα κοινοῦ ἡμερολογίου.
5. Κωλύματα γάμου.
7. Ἀναπροσαρμογὴ τῶν περὶ νηστείας ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων.
8. Σχέσεις Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν πρὸς τὸν λοιπὸν χριστιανικὸν κόσμον.
9. Ὁρθοδοξία καὶ Οἰκουμενικὴ Κίνησις.
10. Συμβολὴ τῶν κατὰ τόπους Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν εἰς ἐπικράτησιν τῶν χριστιανικῶν ἰδεωδῶν τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφосύνης καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ ἄρσιν τῶν φυλετικῶν διακρίσεων.

Δέκα ἔτη μετὰ, ἀφοῦ εἶχε μεσολαβήσει ἡ Δευτέρα Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ 1982, ἡ Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Φεβρουαρίου 1986 στὸ Chambésy συζητᾷ τὸ σχέδιο κειμένου, τὸ ὁποῖο παρουσίασε ἡ Γραμματεία ἐπὶ τῆς Προπαρασκευῆς τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου, γιὰ τὸ θέμα τοῦ καταλόγου σχετικὰ μὲ τὰ «χριστιανικὰ ἰδεώδη». Τὸ κείμενον αὐτὸ χαρακτηρίσθηκε ἀπὸ τὸν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ὁρους Λιβάνου Γεώργιο Kodr ὡς «ἀριστουργηματικόν»⁸. Ὁ Πρόεδρος τῆς Διορθόδοξου Προπαρασκευαστικῆς Ἐπιτροπῆς Μητροπολίτης Μύρων Χρυσόστομος στὴν εἰσηγητικὴν του ὁμιλίαν ἀνέφερε τὰ ἑξῆς γιὰ τὸ θέμα μας: «Ἐπῆρξε σοφὴ καὶ ἐγένε-

5. Ὁ.π., 42.

6. Ὁ.π., 45.

7. Ὁ.π., 125.

8. Διορθόδοξος Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου (15-23 Φεβρουαρίου 1986), δακτυλογραφημένα Πρακτικά, Chambésy Γενεύης, 131.

το κατ' ἔμπνευσιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀσφαλῶς ἢ ἔνταξις τοῦ θέματος τούτου μεταξὺ τῶν δέκα θεμάτων τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου. Καὶ ἀποτελεῖ τιμὴν διὰ τὴν Ἐπιτροπὴν ἡμῶν, τὸ ὅτι εἰς αὐτὴν ἔλαχεν ἡ εὐθύνη νὰ ἀποτυπώσῃ εἰς ἓν πρῶτον κείμενον τὰς θεμελιώδεις ἀντιλήψεις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν καιρίων τούτων προβλημάτων, ἅτινα ἀπασχολοῦν τὴν παγκόσμιον κοινὴν γνώμην καὶ κατακαίουν τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας, τὰ ὁποῖα, ὑπὲρ ποτὲ ἄλλοτε σήμερον, μέσα εἰς τὸν ἀναμοχλευόμενον ἐκ ποικίλων καταστάσεων, ταλαιπωριῶν καὶ προβλημάτων κόσμον, αἰσθάνονται ἐπιτακτικωτέραν τὴν ἀνάγκην νὰ ἀκούσουν τὴν αὐθεντικὴν φωνὴν τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἐπ' αὐτῶν, καὶ νὰ ἴδουν ταύτην λαμβάνουσαν θέσιν, σαφῆ καὶ συγκεκριμένην, πεφωτισμένην καὶ φωτίζουσαν, ἐμπεδωμένην καὶ ἐμπεδοῦσαν, ἐπὶ τῶν ιδεωδῶν τούτων τῆς εἰρήνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τῆς ἄρσεως τῶν φυλετικῶν καὶ τῶν λοιπῶν ποικίλων διακρίσεων. Εἶναι, λοιπόν, μεγάλη τιμὴ, ὅτι ἐκλήθημεν νὰ ἀποφανθῶμεν περὶ τῶν ιδεωδῶν τούτων. Ἄλλ' εἶναι ταυτοχρόνως καὶ μέγας ὁ κίνδυνος τῆς ὀλισθήσεως τῆς προσπαθείας ἡμῶν εἰς τοὺς παρακεκινδυνευμένους χώρους τῆς πολιτικοποιήσεως τῶν θεμάτων, ὅτε καὶ ἡ φωνὴ ἡμῶν θὰ ἀπέβαινε φωνὴ οὐχὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας Του, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. Τὸ αἰτούμενον ὑφ' ἡμῶν σήμερον εἶναι νὰ παράσχωμεν τὴν σαφῆ καὶ ἀκραιφνῶς ὀρθόδοξον μαρτυρίαν ἡμῶν ἐπὶ τῶν καθημερινῶς διαφευγόντων ἀπὸ τὰς χεῖρας καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ιδεωδῶν τούτων, καὶ νὰ γνωρίζουν οἱ μακρὰν ἰστάμενοι ποῖαι αἱ θέσεις τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὰ φλέγοντα ταῦτα θέματα ἀπὸ τῆς ἀπουσίας τῆς εἰρήνης καὶ τῆς παρασκευῆς εἰς πόλεμον, μέχρι καὶ τῶν κοινωνικῶν κακοχηῶν καὶ τῶν ἐκ πείνης θανάτων ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. Εἴη ὁ Κύριος βοηθὸς καὶ ἐμπνευστὴς εἰς τοῦτο, ὡς καὶ εἰς πάντα τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς εὐθύνης ἡμῶν»⁹.

Ἀπὸ τὴν 28ῃ Ὀκτωβρίου μέχρι τὴν 9ῃ Νοεμβρίου 1986 συνέρχεται στὴ Γενεύη ἡ Τρίτη Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις. Κατὰ τὴν πορεία τῶν συζητήσεων στὴ Διάσκεψη αὐτὴ τὸ κείμενό μας χαρακτηρίσθηκε ὡς «θεολογικῶς πολὺ καλόν»¹⁰, ὡς «θαυμάσιον» καὶ «αὐταρκες»¹¹, ὡς «πλήρως ἀποδεκτὸν ἐξ ἐπόψεως τόσοσιν θεολογικῆς, ὅσον καὶ ποιμαντικῆς»¹², «εἰς τὴν μορφήν

9. *Ἐπίσκεψις* 351, 25/02/1986, 8-9.

10. Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις (28 Ὀκτωβρίου-9 Νοεμβρίου 1986), Πρακτικά-Κείμενα, *Συνοδικὰ* IX, Chambésy Γενεύης 2014, 175.

11. *Ὁ.π.*, 176.

12. *Ὁ.π.*, 178.

του τέλειον»¹³, ὁ δὲ Μητροπολίτης Δημητριάδος Χριστόδουλος τὸ χαρακτηρίσει «ἄριστον κατὰ πάντα κείμενον»¹⁴.

Ἐνα ἀπὸ τὰ θέματα συζήτησης, τόσον στὴ Διορθόδοξο Προπαρασκευαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Φεβρουαρίου 1986, ὅσον καὶ στὴ Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξο Διάσκεψη, ὑπῆρξε τὸ πῶς θὰ συνδυασθεῖ σὲ ἓνα κείμενο περὶ εἰρήνης καὶ κοινωνικῶν θεμάτων ἢ κάθετος καὶ ἡ ὀριζόντια διάσταση. Ὁ Μητροπολίτης Βηρυτοῦ Γεώργιος Kodr παρατήρησε ὅτι ὅταν ἀκούει κάποιος αὐτὸ τὸ «ἐξαίρετον» καὶ «καλῶς τεθεμελιωμένον» κείμενο αἰσθάνεται πλήρης θλίψεως, διότι «ζῶμεν εἰς ἓναν κόσμον ἰδεῶν»¹⁵, μακρὰν ἀπὸ τὸ ποίμνιον καὶ τὸν συγκεκριμένον ἄνθρωπον. Ὁ Μητροπολίτης Καρθαγένης Παρθένιος τὸ χαρακτηρίσει «κείμενον θριαμβολογικόν»¹⁶. Ὁ Μητροπολίτης Τρανσυλβανίας Ἀντώνιος ἔκανε λόγο γιὰ ἓνα «εὐσεβὲς κείμενον»¹⁷, τὸ ὁποῖο μοιάζει μὲ κήρυγμα. «Εἶναι ἓν κείμενον», προσθέτει, «τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναγνωσθῆ εἰς τοὺς ναοὺς σήμερον καὶ αὔριον, ἀλλ' ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, κατὰ τὸν Ζ' ἢ τὸν Θ' αἰῶνα»¹⁸. Καὶ συνεχίζει: «Δέχομαι πᾶν ὅ,τι λέγεται εἰς τὸ κείμενον, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὅλα, ὅσα ἔχομεν νὰ εἴπωμεν. Ὁ τόνος ἐτέθη εἰς τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχῶν. Πρόκειται δι' ἀνανέωσιν τῶν ὀρθοδόξων θέσεων –βιβλικῶν καὶ πατερικῶν– περὶ τῆς εἰρήνης, ἀλλ' ἀπουσιάζει πλήρως ἡ ὀριζόντια διάστασις. Ἡ διάστασις αὕτη εἶναι εἰς τὰς ἡμέρας μας πολὺ ἐπίκαιρος καὶ θὰ εἶναι περισσότερο εἰς τὸ μέλλον»¹⁹.

Ὁ καθηγητὴς Θεόδωρος Ζήσης θεωροῦσε ὅτι εἰς τὸ κείμενο δὲν ἀγνοεῖται ἡ ὀριζόντιος διάστασις. Γράφει: «Πρόκειται γιὰ ἓνα κείμενον σύνθετον, τὸ ὁποῖον ἔλαβε ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς δύο αὐτὰς διαστάσεις»²⁰. Ὁ Θ. Ζήσης ἀνέφερε μάλιστα, ἐκφράζοντας καὶ τὶς ἀπόψεις ἄλλων μελῶν τῆς Διασκέψεως, ὅτι «ἐνῶ διευτυπώθη ἡ ἀποψις ὅτι τὸ κείμενον αὐτὸ δὲν ἔχει πολὺ ὀριζόντιον διάστασιν, πολλὰ μέλη τῆς Διασκέψεως πιστεύουν ὅτι τὸ κείμενον ἔχει περισσότερο τοῦ δέοντος ὀριζόντιον διάστασιν καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ τονισθῆ περισσότερο ὁ πνευ-

13. Ὁ.π., 181.

14. Ὁ.π., 185.

15. Ὁ.π., 169.

16. Ὁ.π., 170.

17. Ὁ.π., 175.

18. Ὁ.π.

19. Ὁ.π.

20. Ὁ.π., 183.

ματικός χαρακτήρ εις τὸ θέμα τῆς εἰρήνης»²¹. Ὁ Θεόδωρος Ζήσης προσθέτει: «Διὰ νὰ τελειώσω, θὰ εἶπω ὅτι, ἐνῶ ὀμιλοῦμεν περὶ ὀριζοντίου καὶ καθέτου διαστάσεως, λείπει παντελῶς ἀπὸ τὸ κείμενον ἡ ἐσχατολογικὴ διάστασις καὶ ἡ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ. Καὶ ἡ θέσις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ὅτι ἂν οἱ χριστιανοὶ εἶχομεν ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν καὶ ἂν ἐκρίνομεν ὅλα τὰ προβλήματα τοῦ παρόντος, τῆς δικαιοσύνης, τοῦ πλούτου, τῆς πενίας, τῶν δικαιωμάτων κ.λπ. ὑπὸ ἐσχατολογικὴν προοπτικὴν, καὶ ἐβλέπομεν ὅτι ἡ παρούσα μορφή τῆς γῆς δὲν εἶναι ὀριστική, θὰ ὀδηγοῦμεθα εἰς ἄλλας λύσεις»²².

Ὁ Πρόεδρος τῆς Διασκεύεως Μητροπολίτης Μύρων Χρυσόστομος συνοψίζοντας τὴ συζήτηση ἐν Ὀλομελείᾳ ἐπὶ τοῦ κειμένου, συμφώνησε ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ἀναφορὰ στοῦ «ἐσχατολογικὸν ὄραμα εἰς τὴν ὅλην ὑπόθεσιν τῶν χριστιανικῶν ἰδεωδῶν»²³, στὴ διαθρησκειακὴ συνεργασία²⁴, στὶς φυλετικὲς διακρίσεις καὶ στὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία.

Ἡ Ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία ἐπεξεργάστηκε τὶς προτάσεις τῆς Ὀλομελείας, ἔκανε, ὅπως ἀνέφερε ὁ Πρόεδρος, «ἀφαντάστως λεπτολόγον ἐργασίαν ἐπὶ τοῦ κειμένου αὐτοῦ» καὶ «κατεβλήθη πᾶσα δυνατὴ προσπάθεια, ὥστε νὰ ἰκανοποιηθοῦν ὅλαι αἱ πλευραὶ καὶ ὅλα τὰ ὑπάρξαντα αἰτήματα»²⁵.

Τὸ ἐγκριθὲν κείμενο ἔχει ἔκταση ἔνδεκα σελίδων στὴν ἔκδοσις τῶν *Συνοδικῶν IX* καὶ περιλαμβάνει, μετὰ ἀπὸ μία σύντομη εἰσαγωγή, ὀκτὼ κεφάλαια,

21. Ὁ.π., 184.

22. Ὁ.π.

23. Ὁ.π., 188-189.

24. Ὁ Μητροπολίτης Κιέβου Φιλάρετος εἶχε τονίσει ὅτι τὸ κείμενο «θὰ ἔδει νὰ ὀμιλῇ περισσότερο διὰ τὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν ἄλλων θρησκειῶν εἰς θέματα εἰρήνης», ἀφοῦ «τώρα ἡ Ρώμη κάνει τὰ πρῶτα βήματα πρὸς μίαν συνεργασίαν μετὰ τῶν ἄλλων θρησκειῶν, ἀπὸδειξις τοῦτου εἶναι ἡ προσευχὴ εἰς τὴν Ἀσσίζην» καὶ ἐμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι «δὲν πρέπει νὰ νομιζώμεν ὅτι ἡ Ρώμη ὑπῆρξε ποτὲ ἢ πρώτη, ἢ ὁποία ἤρξατο τὴν συνεργασίαν μετὰ τῶν ἄλλων θρησκειῶν, διότι γνωρίζομεν πολὺ καλῶς ὅτι ἡ μετὰ τῶν ἄλλων θρησκειῶν συνεργασία ἤρξατο πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀσσίζην» (Ὁ.π., 186). Ὑπεθυμίζω ὅτι ἡ Α΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις τοῦ 1976 «ἐκφράζουσα τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν διαθρησκειακὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν, δι' αὐτῆς δὲ εἰς τὴν ἀπάλειψιν τοῦ φανατισμοῦ ἀπὸ πάσης πλευρᾶς, καί, τοιοῦτοτρόπως, εἰς τὴν συμφιλίωσιν τῶν λαῶν καὶ ἐπικράτησιν τῶν ἰδεωδῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς εἰρήνης εἰς τὸν κόσμον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευμάτος, ἀπεφάσισεν ὅπως ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία συνεργασθῇ πρὸς τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων, ἐκτός του χριστιανισμοῦ, θρησκειμάτων» (Α΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις, *Συνοδικὰ II*, 128).

25. Γ΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις, *Συνοδικὰ IX*, 256.

ὡς ἑξῆς: α) Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, θεμέλιον διὰ τὴν εἰρήνην, β) Ἡ ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας, γ) Ἀποστολή τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον, δ) Περὶ εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης, ε) Ἡ εἰρήνη ὡς ἀποτροπή τοῦ πολέμου, στ) Φυλετικά καὶ λοιπαὶ διακρίσεις, ζ) Ἀδελφосύνη καὶ ἀλληλεγγύη μεταξὺ τῶν λαῶν, η) Ἡ προφητικὴ ἀποστολή τῆς Ὁρθοδοξίας: μαρτυρία ἀγάπης ἐν διακονία.

Δυστυχῶς, τὸ πολὺ καλὸ κείμενο τῆς Γ' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως δὲν προεβλήθη ὅσο ἄξιζε ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία. Ὁ καθηγητῆς Γρηγόριος Λαρεντζάκης εἶναι μᾶλλον ὁ μόνος, ὁ ὁποῖος παρουσίασε πολλὰς φορὰς τὸ κείμενο αὐτὸ σὲ διεθνῆς θεολογικὰς συναντήσεις στὴ Δύση καὶ τὸ προέβαλε συστηματικά. Εἶναι, ἐπίσης, ἐκείνος ὁ ὁποῖος, μὲ τὴν παρέμβασή του, πέτυχε, τὸ Ἀνακοινωθὲν τῆς Οἰκουμενικῆς Συνάξεως στὴ Βασιλεία τῆς Ἑλβετίας (15-21 Μαΐου 1989) νὰ εἶναι ἄμεσα, καὶ στὴ διατύπωση, ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς Γ' Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως.

Κατὰ τὸν Γ. Λαρεντζάκη, μὲ τὸ κείμενο αὐτὸ ἀναιρεῖται ἡ μομφὴ πολλῶν Δυτικῶν ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἐσωστρεφοῦς μυστικισμοῦ καὶ τῆς ἀκοσμικῆς πνευματικότητος, μακρὰν τῶν ἱστορικῶν προκλήσεων. Προφανῶς, μία τέτοια προσέγγιση ἀγνοεῖ μία σημαντικὴ διάσταση τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἐμποδίζει τὴν ὀρθὴ ἀξιολόγησίν της γενικότερα²⁶.

Σὲ ὁμιλία του στὴ Βιέννη, σὲ ἓνα διεθνὲς συνέδριο γιὰ τὴν «Ἀλληλεγγύη καὶ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη» (25-26 Νοεμβρίου 2005), ὁ Γ. Λαρεντζάκης ἀνέφερε τὰ ἑξῆς: «Καὶ μόνον ἡ συζήτηση καὶ ἡ ἔγκριση αὐτοῦ τοῦ κειμένου θὰ δικαιολογοῦσε τὴ σύγκληση μίας Πανορθοδόξου Συνόδου»²⁷.

Ὡς γνωστόν, τὸ κείμενο «Ἡ συμβολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῆς εἰρήνης, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀδελφосύνης καὶ τῆς ἀγάπης μεταξὺ τῶν λαῶν καὶ τὴν ἄρσιν τῶν φυλετικῶν καὶ ἄλλων διακρίσεων» τοῦ 1986 δὲν ἔφθασε εἰς τὴν Σύνοδον ὡς ἔχει²⁸. Ἡ Σύναξις τῶν Προ-

26. Βλ. LARENTZAKIS G., «Orthodoxe Grundprinzipien menschlicher Koexistenz. Vorbereitungsdokument der panorthodoxen Synode», στὸ ἔργο: I. Gabriel/F. Gassner (ἐπιμ.), *Solidarität und Gerechtigkeit. Ökumenische Perspektiven*, Ostfildern 2007, 174-199, ἐδῶ 175.

27. Ὁ.π., 174.

28. Ὡς πρὸς τὴν ἀναφορὰ τῶν κειμένων τῶν Προσυνοδικῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων πρὸς τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλὴ Σύνοδο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, στὸ ἄρθρο 16 τοῦ Κανονισμοῦ λειτουργίας Προσυνοδικῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων, ὅπως αὐτὸς ἐπικυρώθηκε ἀπὸ τὴ Γ' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξο Διάσκεψη, ἰσχύουν τὰ ἑξῆς: «Αἱ ἀποφάσεις τῶν Προσυνοδικῶν

καθημένων (Μάρτιος 2014) ὄρισε Εἰδική Διορθόδοξο Ἐπιτροπή μὲ σκοπὸ νὰ ἀναθεωρήσει τὸ ὡς ἄνω κείμενο. Τὸ σχέδιο τοῦ κειμένου πού διαμορφώθηκε στὴν Εἰδική Διορθόδοξο Ἐπιτροπή ὑποβλήθηκε στὴν Ε΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξο Διάσκεψη τοῦ Ὀκτωβρίου 2015, ἡ ὁποία τὸ ἐπεξεργάστηκε καὶ κατέληξε στὸ τελικὸ *ad referendum* πρὸς τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο κείμενο, τὸ ὁποῖο, ὅμως, δὲν ὑπεγράφη τελικὰ ἀπὸ τὶς ἀντιπροσωπίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γεωργίας.

Ἡ Σύναξις τῶν Προκαθημένων τοῦ Ἰανουαρίου 2016 ἐκλήθη νὰ λύσει τὸ πρόβλημα αὐτό. Ἡ σχετικὴ συζήτηση φαινόταν ὅτι ὀδηγοῦσε σὲ ἀδιέξοδο. Ἦταν, ὅμως, σαφὲς ὅτι, χωρὶς τὸ κείμενό μας, ἡ θεματολογία τῆς Συνόδου θὰ ἦταν ἐλλειπής. Εὐτυχῶς, ὁ Πρόεδρος τῆς Συνάξεως Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος πρότεινε τὴ δημιουργία μίας ὀλιγομελοῦς ἐπιτροπῆς, στὴν ὁποία συμμετεῖχα καὶ ἐγώ, γιὰ νὰ γίνουν κάποιες μικρὲς τροποποιήσεις, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀρθοῦν οἱ ἀντιρρήσεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γεωργίας, πράγμα πού, εὐτυχῶς, ἐπετεύχθη καὶ τὸ κείμενό μας παρεπέμφθη, μὲ τὶς δεκατέσσερις ὑπογραφὰς τῶν Προκαθημένων, στὴ Σύνοδο.

Συγκριτικὴ θεώρηση τῶν ὡς ἄνω κειμένων

Οἱ ἀλλαγὲς πού ἔγιναν ἀπὸ τὴ Σύναξη τῶν Προκαθημένων στὸ κείμενο τῆς Ε΄ Προσυνοδικῆς Πανορθόδοξου Διασκέψεως εἶναι οἱ ἑξῆς: Ἀφαιρέθηκαν, μετὰ ἀπὸ ἐπιμονὴ τοῦ ἐκπροσώπου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γεωργίας, οἱ δύο πρῶτες παράγραφοι ἀπὸ τὸ κεφάλαιο α) Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, σχετικὲς μὲ τὴ θεολογικὴ ἀνθρωπολογία τοῦ προσώπου, καὶ ἀπὸ τὸ κεφάλαιο β) Περὶ ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης, μετὰ ἀπὸ πρόταση τῶν Ἐκκλησιῶν Ρωσίας καὶ Γεωργίας, οἱ φράσεις: «Ἡ ἐλευθερία ὡς ὄντολογικὸν στοιχεῖον τοῦ προσώπου περιλαμβάνει τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἄλλου. Εἶναι ὁ τρόπος ἐκφράσεως τῆς ταυτότητος τοῦ προσώπου διὰ τοῦ ὁποίου ἀναδύεται μίᾳ συγκεκριμένη στάσις ζωῆς καὶ καθορίζεται ἡ εὐθύνη τοῦ κάθε προσώπου ὡς μίᾳ

Πανορθόδοξον Διασκέψων ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον θεμάτων τῆς ἡμερησίας διατάξεως ἔχουν εἰσηγητικὸν χαρακτῆρα πρὸς τὴν Ἁγίαν καὶ Μεγάλῃ Σύνοδο, διὸ καί, καίτοι ἀποτυπώνουν τὴν ἐπὶ τῶν συγκεκριμένων θεμάτων ὀρθόδοξον παράδοσιν, δὲν ἔχουν ἄμεσον δεσμευτικὸν κῆρος διὰ τὰς κατὰ τόπους Ἐκκλησίας, πρὶν ἢ ἀποφανθῇ ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλῃ Σύνοδος» (Γ΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξος Διάσκεψις, *Συνοδικὰ* IX, 300).

κίνησις αναφορική τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν ἄλλον». Πέρα ἀπὸ αὐτό, ἀντικαταστάθη-
κε ὁ ὄρος «ἱερότης τοῦ προσώπου» ἀπὸ τὸν ὄρο «ἀξία τοῦ προσώπου».

Τὸ τελικὸ κείμενο ποὺ ὑπεβλήθη στὴ Σύνοδο φέρει τὸν τίτλο «Ἡ ἀποστολή
τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ», μὲ ὑπότιτλο τὸν τίτλο τοῦ κειμένου τοῦ
1986. Ἡ ἔκτασή του εἶναι δέκα περίπου σελίδες καὶ περιλαμβάνει, ἐκτὸς ἀπὸ
τὴν εἰσαγωγή, ἕξι κεφάλαια: α) Ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, β) Περὶ
ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης, γ) Περὶ εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης, δ) Ἡ εἰρήνη καὶ ἡ
ἀποτροπὴ τοῦ πολέμου, ε) Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔναντι τῶν διακρίσεων,
καὶ στ) Ἡ ἀποστολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς μαρτυρία ἀγάπης ἐν δια-
κονίᾳ.

Γιὰ τὸ κείμενο τῆς Τρίτης Προσυνοδικῆς Διασκέψεως, τὸ τελικὸ ὑποβαλλό-
μενο στὴ Σύνοδο κείμενο καὶ τὴ συγκριτικὴ θεώρησή τους διατυπώνονται διά-
φορες ἐκτιμήσεις. Κατ' ἄλλους, τὸ κείμενο τοῦ 1986 ἦταν πιὸ συντηρητικὸ, ἐνῶ
ὁ π. Ἰωάννης Χρυσσαυγῆς κάνει λόγο γιὰ «τροποποίηση μὲ συντηρητικὸ τόνο»²⁹
ἐκ μέρους τῆς τελευταίας Συνάξεως τῶν Προκαθημένων, τοῦ ἤδη ἀναθεωρηθέ-
ντος ὑπὸ τῆς Εἰδικῆς Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς καὶ ἐγκριθέντος ὑπὸ τῆς Ε'
Προσυνοδικῆς Πανορθοδόξου Διασκέψεως σχετικῶς κειμένου.

Ἔχει ἀκουσθεῖ καὶ ἡ ἄποψη ὅτι, σὲ σύγκριση μὲ τὸ κείμενο τοῦ 1986, τὸ κεί-
μενο τοῦ 2016 εἶναι «ἄλλο κείμενο». Προσωπικὰ θεωρῶ ὅτι οἱ ἀλλαγές ποὺ ἐγι-
ναν καὶ οἱ προσθαφαιρέσεις δὲν ἀλλάζουν τὸ πνεῦμα τοῦ πρώτου κειμένου. Ἡ
ἀναγκαία προσαρμογὴ στὰ σύγχρονα δεδομένα μᾶλλον ἐμπλουτίζει τὸ κείμε-
νο.

Ἡ πιὸ σημαντικὴ διαφορὰ τῶν κειμένων τοῦ 1986 καὶ τοῦ 2016 βρίσκεται
στὸ γεγονὸς ὅτι ἀλλάξε ἡ Εἰσαγωγή. Στὸ κείμενο τοῦ 1986 ἡ Εἰσαγωγή ἦταν
προλογικοῦ καὶ γενικοῦ χαρακτήρα, χωρὶς θεολογικὴ ὑφή, ἐνῶ στὸ κείμενο τοῦ
2106 ἡ Εἰσαγωγή, ἡ ὁποία ἐνεκρίθη ἀπὸ τὴν Ε' Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξο
Διάσκεψη, εἶναι ἓνα βαθιὰ θεολογικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο φέρει τὴ σφραγίδα τοῦ
Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου Ἰωάννου, μὲ ἀναφορὰ
στὴν ἐσχατολογικὴ καὶ εὐχαριστιακὴ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴν «ἐν
τῷ κόσμῳ» δράση της ὡς ἀπόρροια τοῦ «οὐκ ἐκ τοῦ κόσμου» χαρακτήρα της.
Ἐπίσης, τὸ κεφάλαιο γιὰ τὴν «Εἰρήνη καὶ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ πολέμου» (1986),
ποὺ μετονομάσθηκε στὸ τελικὸ κείμενο σὲ «Ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ πο-

29. CHRYSAVGIS J., *Toward the Holy and Great Council. Retrieving a Culture of Conciliarity and Communion*, Greek Orthodox Archdiocese of America, New York 2016, 22.

λέμου», δὲν ἔχει πιά ἔντονα ἴχνη τῆς ἐποχῆς τοῦ «ψυχροῦ πολέμου». Τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶχε ἐπισημανθεῖ στὴ Γ΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξο Διάσκεψη, ὅπου ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Περιστερίου Χρυσόστομος εἶχε ἀναφέρει σχετικὰ τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότης τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας κινδυνεύει εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν νὰ κλονισθῇ ἢ νὰ διαρραγῇ διὰ τῆς μεταφορᾶς εἰς τὴν συζήτησιν ταύτην καί, κατὰ συνέπειαν, εἰς τὸ πανορθόδοξον τοῦτο περὶ εἰρήνης τοῦ κόσμου κείμενον, τῆς προβληματολογίας ὠρισμένων δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι ἀντιλαμβάνονται καὶ ἐρμηνεύουν τὸ θέμα τῆς εἰρήνης, τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν ἴδιον αὐτῶν τρόπον καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν κοινωνιολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν ἰδεολογίαν»³⁰. Ὁ Ἅγιος Περιστερίου καλεῖ τὴν Διάσκεψιν νὰ μείνῃ πιστὴ στὴν ἀρχὴ πού ἐπρυτάνευσε κατὰ τὴ σύνταξιν τοῦ κειμένου, δηλαδή «εἰς τὴν ἀποφυγὴν πολιτικοποιήσεως τοῦ μηνύματος τούτου, τὸ ὁποῖον ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καλεῖται νὰ δώσῃ εἰς τὸν κόσμον»³¹.

Εἶναι, ἐπίσης, πολὺ θετικὸ τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ στὸ κείμενον τοῦ 1986 τὸ κεφάλαιον «Ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδοξίας εἰς τὸν σύγχρονον κόσμον» (τρίτον στὴ σειρά τῶν ὀκτῶ κεφαλαίων), ἀποτελούμενον ἀπὸ δύο παραγράφους χωρὶς ἰδιαιτέρη σχέση μετὰ τὸν τίτλον τοῦ κεφαλαίου, στὸ τελικὸν *ad referendum* πρὸς τὴν Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Σύνοδον κείμενον τοῦ 2016 ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖον κεφάλαιον, με δεκαπέντε περιεκτικὰς παραγράφους, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων πρᾶγματι ἀνταποκρίνεται στὸν τίτλον «Ἡ ἀποστολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς μαρτυρία ἀγάπης ἐν διακονίᾳ». Θεωρῶ ὅτι τὸ κεφάλαιον αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν βάση γιὰ τὸ Μήνυμα τῆς Συνόδου, ἀφοῦ ἀναφέρεται στὶς σημαντικότερες σύγχρονες προκλήσεις, ἀπέναντι στὶς ὁποῖες βρῖσκεται ἡ Ἐκκλησία καὶ παραπέμπει, ἀκριβῶς, στὴν ἀνάγκην σύγκλησιν μίας Πανορθόδοξου Συνόδου, ἢ ὁποῖα θὰ ἀντιμετωπίσῃ κάποια ἀπὸ τὰ συσσωρευμένα νέα προβλήματα, δεδομένου ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καλυφθοῦν ὅλα τὰ σύγχρονα θέματα πού ἀπασχολοῦν τὴν Ἐκκλησίαν.

Ὅπως εἶπε ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀλβανίας Ἀναστάσιος κατὰ τὴν τελευταία Σύναξιν τῶν Προκαθημένων στὸ Chambésy, «ἡ Ἁγία καὶ Μεγάλη Σύνοδος δὲν εἶναι μία νέα Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, ἢ ὁποῖα θὰ λύσῃ κάθε σοβαρὸ πρόβλημα. Εἶναι κάτι διαφορετικόν. Αὐτὸ πού λέγομεν στοὺς ἀνθρώπους

30. Γ΄ Προσυνοδικὴ Πανορθόδοξο Διάσκεψις, *Συνοδικὰ* IX, 179.

31. Ὁ.π.

για τη Σύνοδό μας είναι: Σ' έναν κόσμο ταραγμένο δὲν μένουμε σιωπηλοί, σὲ σκοτεινοὺς καιροὺς ἔχουμε ἕνα λόγο ἐλπίδος καὶ φωτός»³². Εἶναι αὐτονόητο ὅτι κάθε εἶδους θριαμβολογία εἶναι ἀσύμβατη μὲ τὸ πνεῦμα τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου.

Θεολογικὲς παρατηρήσεις καὶ ἀπάντηση στὴν κριτικὴ πρὸς τὸ κείμενο

Ἄν προσθέσουμε στὸ κείμενο ποὺ συζητᾶμε καὶ τὰ ἄλλα πέντε κείμενα τῆς Συνόδου, σχετικὰ μὲ τὴν κανονικὴ ὀργάνωση τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὴ ρύθμιση θεμάτων τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ τὶς σχέσεις μὲ τὸν λοιπὸ χριστιανικὸ κόσμο, καθὼς καὶ τὸ ἀναμενόμενο Μήνυμα τῆς Συνόδου, μὲ τὸ ὁποῖο συνδέονται πολλὲς προσδοκίες, τότε τὸ ἔργο τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας προβάλλει ὡς ἰδιαίτερος σημαντικὸς.

Μὲ τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλὴ Σύνοδό της ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἔχει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκφράσει δυναμικὰ τὴ συνοδικὴ συνείδηση καὶ ταυτότητά της, τὴν ἐνότητα καὶ τὴν πιστότητα στὴν Παράδοση, καὶ νὰ ἀντιμετωπίσει χρονίζοντα ἐσωτερικὰ θέματα καὶ προκλήσεις τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως εἶχαν δηλώσει καὶ οἱ Προκαθήμενοι στὸ Μήνυμα τῆς Συνάξεως τοῦ Μαρτίου 2014: «Ἡ καρδιά ἡμῶν στρέφεται πρὸς τὴν ἀπὸ μακροῦ ἀναμενομένην Ἁγίαν καὶ Μεγάλην Σύνοδον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, διὰ νὰ μαρτυρήσωμεν τὴν ἐνότητα αὐτῆς, ὡς καὶ τὴν εὐθύνην καὶ τὴν στοργὴν της πρὸς τὸν σύγχρονον κόσμον»³³.

Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ ἐπὶ θύραις Ἁγία καὶ Μεγάλὴ Σύνοδος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι μία πρώτη φάση, ὁ ἐγκαινιασμός μίας ζωτικῆς συνοδικῆς περιόδου στὴ ζωὴ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ μακρὰ καὶ κοπιώδης πορεία πρὸς τὴν Ἁγία καὶ Μεγάλὴ Σύνοδο, ἡ πραγματοποιήσῃ της καὶ οἱ προοπτικὲς γιὰ τὸ συνοδικὸ μέλλον τῆς Ὁρθοδοξίας, συγκροτοῦν τὴ σύγχρονη ταυτότητα καὶ τὴ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία τρέφεται ἀπὸ τὴ διπλὴ ἀναφορὰ στὴν Παράδοσὶ της καὶ στὴν ἀποστολὴ της μέσα στὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορία.

Ὁ καθεὶς θὰ διαπιστώσει στὰ κείμενα τῆς Συνόδου τὴν προσπάθεια θεολογικῆς θεμελίωσης τῶν θέσεων, τὶς πολλὲς εὐστοχες ἀναφορὲς στὴ Βίβλο καὶ στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν ἀπορρίπτεται συνολικὰ ὁ σύγχρονος πολι-

32. Βλ. CHRYSAVGIS J., *Toward the Holy and Great Council*, 47.

33. *Ἐπίσκεψις* 760, 31/03/2014, 11.

τισμός, αλλά ασκείται κριτική στον φονταμενταλισμό της έκκοσμίκευσης επί τη βάσει θεολογικών παραδοχών. Όπως αναφέρεται στο εισαγωγικό μέρος του κειμένου μας, ο λόγος της Όρθοδόξου Έκκλησίας προς τον κόσμο «αποβλέπει πρωτίστως όχι εις τὸ νὰ κρίνη καὶ καταδικάσῃ τὸν κόσμον (πρὸβλ. Ἰωάν. 3,17 καὶ 12,47), ἀλλὰ εἰς τὸ νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτὸν ὡς ὁδηγὸν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν βεβαιότητα ὅτι τὸ κακόν, ὑπὸ οἰαδήποτε μορφήν, δὲν ἔχει τὸν τελευταῖον λόγον εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ δὲν πρέπει νὰ ἀφεθῆ νὰ κατευθύνῃ τὴν πορείαν τῆς». Τονίζεται ἡ ἀξία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, ἐξαιρεται ἡ ἐλευθερία ὡς «ἐν τῶν ὑψίστων δώρων τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον», ὑπογραμμίζονται ἡ κεντρικὴ θέση τῆς εἰρήνης καὶ τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀδελφοσύνης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης, ἡ ἀνάγκη ἔμπρακτης μέριμνας γιὰ κάθε ἄνθρωπο χρῆζοντα βοήθειας, «διὰ τοὺς πεινῶντας, τοὺς ἀπόρους, τοὺς ἀσθενεῖς, τοὺς ἀναπήρους, τοὺς ὑπερήλικας, τοὺς διωκομένους, τοὺς αἰχμαλώτους, τοὺς φυλακισμένους, τοὺς ἀστέγους, τὰ ὀρφανὰ, τὰ θύματα τῶν καταστροφῶν καὶ τῶν πολεμικῶν συγκρούσεων, τῆς ἐμπορίας ἀνθρώπων καὶ τῶν συγχρόνων μορφῶν δουλείας».

Οἱ ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες καλοῦνται νὰ συμβάλουν στὴ διαθρησκειακὴ συνεργασία καὶ στὴ διαμέσου αὐτῆς ἀπάλειψη τοῦ φανατισμοῦ, στὴν ὑπέρβαση τῶν διακρίσεων, στὴν «κατάλυσιν παντὸς μεσοτοιχίου ἔχθρας καὶ προκαταλήψεως», στὴν προώθηση τῆς συμφιλίωσης καὶ καταλλαγῆς, στὸν σεβασμὸ τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ στὴν ἀνάπτυξη πανανθρώπινης ἀλληλεγγύης.

Ὅλα αὐτὰ προβάλλονται ὄχι ὡς ἀπλὲς ἠθικὲς καὶ ἀνθρωπιστικὲς ἐπιταγές, ἀλλὰ ὡς ἔκφραση τῆς εὐχαριστιακῆς καὶ ἐσχατολογικῆς ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας, ὡς συνέπεια τοῦ ἀσκητικοῦ ἥθους καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ὡς «μαρτυρία τῆς ἀγάπης ἐν διακονίᾳ».

Σὲ αὐτὴ τὴ βάση, ὁμολογῶ ὅτι δυσκολεύομαι νὰ κατανοήσω τίς φωνὲς ποὺ προσπαθοῦν νὰ ὑποβαθμίσουν τὸ γεγονός τῆς Ἁγίας καὶ Μεγάλης Συνόδου καὶ τὴ στάση ὄλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι μόνον κριτικὴ ἔχουν νὰ ἐκφράσουν κατὰ τῆς Συνόδου καὶ τῶν κειμένων. Ἀδυνατῶ νὰ ἀποδεχθῶ τὸν χαρακτηρισμὸ «Μέτρο παρακμῆς ἢ Μεγάλῃ Σύνοδος» ἐκ μέρους τοῦ καθηγητοῦ Χρήστου Γιανναρά³⁴. «Ὁ Χ. Γιανναρᾶς ἀδικεῖ τὰ κείμενα, γράφοντας ὅτι «τὰ θέματα ποὺ θὰ ἀπασχολήσουν τὴν “Μεγάλῃ” Σύνοδο δὲν εἶναι “μεγάλα”» (καίρια, οὐσιώδη, ζωτικὰ) γιὰ τοὺς σημερινούς ἀνθρώπους, εἶναι μικρά, κυριολεκτικῶς ἀσήμαντα

34. ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., «Μέτρο παρακμῆς ἢ Μεγάλῃ Συνόδου», ἐφημ. *Ἡ Καθημερινή*, 13.03.2016.

θέματα, τελείως άσχετα με τον φωτισμό νοήματος της ύπαρξης, του κόσμου, της ιστορίας»³⁵.

Θεωρώ ότι ή όποια κριτική έπρεπε να είναι πιο συγκρατημένη και έποικοδομητική. Το μέλημά μας όφείλει να είναι πώς θα συμβάλουμε, στο μέτρο των δυνατοτήτων του έκαστος, στην στήριξη του έργου της Συνόδου. Όρθως, στην «Πατριαρχική και Συνοδική Έγκύκλιο του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί τη συγλήσει της Άγίας και Μεγάλης Συνόδου της Όρθόδοξου Έκκλησίας» (20.03.2016) σημειώνεται: «Η έπιτυχία της Άγίας και Μεγάλης Συνόδου είναι υπόθεσις όλων των μελών της Έκκλησίας, τα όποια και καλούνται να έπιδείξουν το ένδιαφέρον των δι' αυτήν».

Προσωπικά, είμαι ιδιαίτερος ίκανοποιημένος πού το κείμενό μας παίρνει θέση άπέναντι σε πολλές προκλήσεις και άμαρτίες του σύγχρονου κόσμου, θέση την όποία ή Όρθόδοξος Έκκλησία καλείται να έπικυρώσει συνοδικά. Άσκειται, στη βάση χριστιανικών κριτηρίων, κριτική στις τάσεις, οι όποιες υποσκάπτουν την άγάπη και την άδελφούσνη, στις σύγχρονες αντιπερσοναλιστικές δυνάμεις, οι όποιες μετατρέπουν τον άνθρωπο σε καταναλωτικό ζώο, σε «ζών έχον», στον οικονομισμό και την «τρομοκρατία της άγοράς», στην κοινωνική άδικία και την έκμετάλλευση, στον έπιστημονισμό και τον τεχνοκρατισμό, στην καταστροφή του περιβάλλοντος, στον πόλεμο και τη βία, στον φανατισμό, στις διακρίσεις, στον έθνικισμό κ.ά.

Είναι αυτονόητο ότι οι Έκκλησίες μας δέν μπορούν να άγνοήσουν αυτές τις μεγάλες προκλήσεις. Αυτό δέν συνδέεται μόνο με το μέγεθος των προβλημάτων, αλλά άπορρέει άπό το κέντρο του χριστιανικού ευαγγελίου. Έφόσον το ανθρώπινο πρόσωπο είναι ύψιστη άξία της έκκλησιαστικής διακονίας και με δεδομένο ότι τα κοινωνικά προβλήματα, οι οικονομικές και πολιτισμικές έξελίξεις άγγίζουν τον άνθρωπο στο βάθος της ύπαρξής του, τότε μία Έκκλησία ή όποια, με μία πλατωνίζουσα στάση, παραμελεί τον κόσμο, την κοινωνία και τις ζωτικές άνάγκες της έν όνόματι της προτεραιότητας της «ψυχής» ή του «πνεύματος», χάνει την άξιοπιστία της. Μία τέτοια στάση ούδτεροποιεί τελικά την κοινωνικοκριτική δυναμική της διδασκαλίας του Χριστού και συμβάλλει στη σταθεροποίηση του status quo και στη διαιώνιση της κοινωνικής άδικίας.

Η ένσταση ότι, σε μία τέτοια έπιλογή της Έκκλησίας, ή έκκλησιαστική πράξη έμπλέκεται στις άμφισημίες των «άνθρωπίνων πραγμάτων», ότι ή χρι-

35. Ό.π.

στιανική αγάπη μετατρέπεται σε πολιτική πράξη, μᾶς υπενθυμίζει ότι, ἀκριβῶς, στην ίδιαζόντως ἀπαιτητική διακονία μας ἐν τῷ κόσμῳ, καλούμαστε, με ἀρωγὴ τὴν ἀναπληροῦσα τὰ ἐλλείποντα χάρι τοῦ Θεοῦ, νὰ κινητοποιήσουμε τὴ λογικὴ καὶ τὴν καρδιά μας, νὰ ζήσουμε τὴν ἐν Χριστῷ ἐλευθερία μας ὡς αὐθυπέρβαση καὶ ἀγάπη. Εἶμαι, πάντως, βέβαιος ὅτι ἡ Ἐκκλησία ζωογονεῖται ἀπὸ τὴν ἔνταση μεταξὺ τοῦ «ἐν τῷ κόσμῳ» καὶ τοῦ «ἐκ τοῦ κόσμου» χαρακτήρα της.

Τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας μας δὲν εἶναι, ὅπως γράφει ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Γέρων Περγάμου, «ἀρχαιολογικοὶ θησαυροί»³⁶, δὲν ἀνήκουν στὸ ἀρχεῖο ἢ σὲ κάποιον συρτάρι. «Χρειαζόμαστε ἐρμηνεία τῶν δογμάτων μας με ὑπαρξιακοὺς ὅρους»³⁷. Τὰ δόγματα πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν στὴ συνάφεια τῶν σύγχρονων προκλήσεων γιὰ τὴν Ἐκκλησία, νὰ κατανοηθοῦν καὶ νὰ ἐρμηνευθοῦν ὡς μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας μέσα στὸν σύγχρονο κόσμο. «Δὲν ὑπάρχει δόγμα τῆς Ἐκκλησίας μας ποὺ νὰ μὴν ἔχει κάτι νὰ πεῖ γιὰ τὰ πραγματικὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου»³⁸.

Φυσικά, μία τέτοια κατανόηση τῶν δογμάτων δὲν εἶναι εὐκόλη ὑπόθεση. Ἀπαιτεῖ ὄχι μόνον συστηματικὴ θεολογικὴ ἐργασία, ἀλλὰ καὶ εὐαισθησία, στοργὴ γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὰ παθήματά του. Οὔτε ἡ Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἀρχεῖο ἔτοιμων ἀπαντήσεων, οὔτε ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος εἶναι εὐκόλα προσεγγίσιμος.

Σὲ αὐτὴν τὴν προσπάθεια εἶναι σημαντικό νὰ τονίζεται ἡ ἐσχατολογικὴ ταυτότητα τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία προφανῶς δὲν παρήγαγε μία ἀκοσμικὴ στάση, μία ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὶς περιπέτειές της. Μόνον ἡ παρανόηση τῆς ἐσχατολογίας με τὴν ἔννοια τοῦ ἐσχατολογισμοῦ ἢ τῆς θριαμβολογικῆς ταύτισης τῆς Ἐκκλησίας με τὴ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, λησμονώντας ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἡ Βασιλεία, ἀλλὰ ὅτι μετέχει σὲ αὐτή, θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει σὲ ἀδιαφορία γιὰ τὴν ἱστορία, σὲ μία στάση, ἡ ὁποία πάντοτε ὀδηγεῖ σὲ ὑποταγὴ τῆς Ἐκκλησίας σὲ τὶς δυνάμεις καὶ ἐξουσίες τοῦ κόσμου τούτου.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτίζεται με τὸν κόσμο καὶ τὸν πολιτισμὸ, νὰ ἐκκοσμηκεύεται. Σὲ ἐμένα, πάντως, προκαλεῖ θαυμασμὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξία ἦταν σὲ θέση πάντοτε νὰ ἀνα-

36. ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ι., Μητροπολίτου Περγάμου, «Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καὶ τρίτη χιλιετία», στὸ ἔργο: Στ. Φωτίου (ἐπιμ.), *Ἡ ὑπόδοχή τοῦ ἄλλου. Ὁρθόδοξες πνευματικὲς ἀξίες καὶ Νεωτερικότητα*, ἔκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2009, 101-123, ἐδῶ 121.

37. Ὡ.π.

38. Ὡ.π.